

Galambos Henriett - Borbély-Roberts Katalin

FENNTARTHATÓSÁGI ELVEK BEÉPÍTÉSE A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM MŰKÖDÉSÉBE

Bevezetés

A Szépművészeti Múzeum történetében kevés előzményt találunk átfogó fenntarthatósági intézkedések vonatkozásában. Intézményünk korábban is a jó gazda módjára gazdálkodott a rendelkezésre álló pénzügyi- és energiaforrásokkal, mégis teljesen új helyzetet teremtett a múzeum napi működésében, amikor hatályba lépett az egyes intézmények veszélyhelyzeti működéséről szóló 353/2022. (IX.19.) Korm. rendelet (mely rögzítette, hogy az intézmény helyiségeiben, tereiben a fűtés útján biztosított léghőmérséklet a 18 Celsius-fokot nem haladhatja meg). A kormányrendelettel összefüggésben megfogalmazódott a kormányzati elvárás, az állami intézmények 25%-os gázfogyasztás-csökkentéséről is (1438/2022. (IX.9.) Korm. határozat).

Cikkünkben azt a folyamatot mutatjuk be, amelyben a Szépművészeti Múzeum e rendkívül nehéz helyzetből előnyt kovácsolt és lehetőségként használta fel azt – a bevett gondolkodási és gyakorlati sémákon túllépve – a teljes intézményi működés átvilágítására.

Az Energiamegtakarítási Tervtől a társadalmi szerepvállalásig

Első szakasz: Energiamegtakarítási Intézkedési Terv

A Kulturális és Innovációs Minisztérium elvárásának megfelelően (Szépművészeti Múzeum, 2022), 2022 szeptemberében a bevezetésre kerülő energiamegtakarítási intézkedéseket írásba kellett foglalni az ún. Energiamegtakarítási Intézkedési Terv formájában.

A terv megalkotásakor kettős célt tűztünk ki: egyrészt prioritásnak tekintettük az intézmény nyitvatartásának biztosítását a téli hónapokban is (mindazonáltal a racionalitás talaján maradván néhány telephelyünkön téli nyitvatartási rendet vezettünk be), másrészt célul tűztük ki, hogy – ha szükséges, azonnali és drasztikus intézkedések árán is – de minden munkahelyet megtartunk. Ennek érdekében az Energiamegtakarítási Tervben alapvetésként fogalmaztuk meg, hogy minden munkakörben dolgozó munkatársunk számára kiemelt feladat a fenntartható működés elősegítése, mivel a múzeum valamennyi tevékenységének fenntarthatónak kell lennie.

Energiatakarékossági felelőst neveztünk ki az Üzemeltetési Főosztályvezető személyében, illetve megalakítottuk a különböző szakmák (jog, pénzügy, biztonság, informatika) képviselőiből álló Fenntarthatósági Munkacsoportot az általános főigazgató-helyettes vezetésével.

Rendkívül fontosnak tartottuk a különféle szemléletformáló intézkedések meghozatalát: ennek keretében többek között oktató anyagot készítettünk a munkatársak számára, fenntarthatósági plakátokat helyeztünk ki az intézmény számos pontján, illetve gondoskodtunk a fénymásoló berendezések és számítógépek nap végi leállításáról. Ezeket a lépéseket egészítették ki a nagyobb fogyasztású elektromos berendezések és elektromos

rendszerek működtetésének optimalizálására irányuló intézkedések (pl. háztartási berendezések használatának korlátozása vagy a szerverszoba hőmérsékletének átállítása), továbbá sor került kisebb munkaszervezési módosításokra (pl. épülettakarítás és épületüzemeltetési szolgáltatások elvégzésének átütemezése a munkaidő utáni épületvilágítás visszaszorítása érdekében), valamint kisebb energiahatékonysági beruházásokra (pl. vastag szélfogó függönyök felszerelése a bejáratokhoz vagy energiatakarékos világítótestek beszerzése, ahol ez szükséges) is.

Már a különböző súlyú és beruházási igényű intézkedés-csomag megalkotásakor is egyértelművé vált, hogy nagy megtakarítást csak a fűtési és légkezelő rendszerhasználatunk optimalizálásával lehet majd elérni. E célból első lépésként áttekintettük, hogy az addig évtizedek óta szabványként alkalmazott, műtárgykörnyezetben beállított, viszonylag szűk tartományban mozgó hőmérséklet- és páratartalom értékhatárok tágíthatók-e. Ehhez nyújtott segítséget a világ vezető múzeumigazgatóit tömörítő un. Bizot Csoport 'Zöld Jegyzőkönyve' 2014-ből. A dokumentumban kimondták, hogy a múzeumoknak a 21. században új egyensúlyt kell találniuk a gyűjtemények hosszútávú állagmegóvása, illetve az energiafelhasználás csökkentésének szükségszerűsége között. A páratartalom vonatkozásában a javasolt tartományt 40–60%-ban (max. +/-10% ingadozással 24 órán belül), míg a hőmérséklet vonatkozásában 16–25°C-ban határozták meg (CIMAM, 2014). A kulturális javak állományvédelmével foglalkozó nemzetközi szakmai szervezetek mint az American Institute for Conservation (Amerikai Állományvédelmi Intézet, AIC) vagy az Australian Institute for the Conservation of Cultural Material (A Kulturális Javak Állományvédelmének Ausztrál Intézete, AICCM) ajánlásai (AICCM, n.d.), illetve az International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (A Történelmi és Művészeti Tárgyak Állományvédelmének Nemzetközi Intézete, IIC) és az ICOM állományvédelemmel foglalkozó nemzetközi bizottsága (ICOM-CC) közös nyilatkozatában szintén megerősítette ezeket az értékhatárokat (ICOM – CC, 2014).

A 'Zöld Jegyzőkönyv' és az állományvédelmi szakmai szervezetek ajánlása értelmében tehát műtárgykörnyezetben (kiállítóterekben és raktárakban) az érzékeny műtárgyak kivételével a téli időszakban 40-60%-os relatív páratartalmat és 18 °C hőmérsékletet állítottunk be a Szépművészeti Múzeumban is. Ez az intézkedés mind a szemléletváltás, mind az energiamegtakarítás terén hatalmas változást eredményezett a korábban nemzetközi sztenderdként szinte kőbe vésett 45-55% relatív páratartalom és az átlag 21 °C hőmérséklethez képest.

Az Energiamegtakarítási Tervben meghatározott intézkedések spektruma igen széles volt, és olyanokkal is számoltunk, melyek megtételére szerencsére nem volt szükség (mint pl. a gyűjtemények költöztetése) - annak köszönhetően, hogy példamutató intézményi összefogással az energia- és gázfogyasztást sikerült megfékeznünk.

Második szakasz: Energiamegtakarítási Tervtől a Fenntarthatósági Tervig

A fenti eredményeken túl nagy büszkeséggel tekintünk arra, hogy nem álltunk meg ennél a pontnál, hanem következő lépésként a Fenntarthatósági Munkacsoport megalkotta a Szépművészeti Múzeum Fenntarthatósági Tervét, mely abban hozott újat az Energia-

megtakarítási Tervhez képest, hogy itt már a stratégiai szinttől az operatív szintig végig gondolt, az intézmény teljes működésére kiterjedő, globális megközelítést alkalmaztunk. Módszertani újításunk az volt, hogy a gyors sikerek és a hosszútávú célok kijelölésével az intézmény valós adottságaiból kiindulva felmértük, hogy mely meghozandó intézkedéseknek lesz a legnagyobb hatásfoka az energiamegtakarítást illetően.

Annak érdekében, hogy valamennyi számunkra fontos szempontot jól érzékeltethessünk, a Szépművészeti Múzeum Fenntarthatósági Tervét egy átfogó mátrixba helyeztük, melynek vízszintes soraiban hét cselekvési területet (1. épület, 2. irodai működés, 3. beszerzések, 4. bejövő kiállítások, 5. gyűjtemény, 6. mobilitás, 7. kommunikáció) jelöltünk meg. Ezeket a célterületeket az intézményi prioritásoknak megfelelően, fókuszált altémákra osztottuk.

A mátrix függőleges oszlopaiba az alábbi szempontokat rendeztük: az ENSZ vonatkozó Fenntartható Fejlődési Céljára (SDG) (ENSZ, 2015) történő hivatkozás, javasolt intézkedések, implementáció, megvalósíthatóság és hatás szorzatának mutatószáma (1-től 10-ig, ha a mutatószám összege 50 fölötti szám, vörös színnel jelöltük, mint igen nagy hatásfokkal bíró intézkedést), felelős és egyéb szakmai hivatkozások.

Az elkészült mátrix ábra igen szofisztikáltan és plasztikusan láttatta, hogy komoly eredményeket az épület (1. téma) üzemeltetésének további racionalizálásával tudunk elérni: így pl. a 'világítás' altéma keretében a kiállítási tárgyak és a belső világítás mértékét csökkentettük a nappali és éjszakai fényviszonyoktól függően, illetve energiatakarékos világítótestek beszerzése vagy átalakítása és a természetes fény korábbinál nagyobb mértékű beengedése érdekében tettünk különféle intézkedéseket.

Másik példaként a bejövő kiállítások (4. téma) területét említenénk. A hőmérséklet- és klímamutatók határértékeinek (korábban bevezetett) tágításán túl az installáció-szállítmányozás-kurír kérdéskörben várunk eredményeket: az időszakos kiállítások installációs feladatainak felülvizsgálatával, az installáció bontási folyamatának áttekintésével, a szállítmányozási közbeszerzések feltételeinek kiegészítésével és természetesen az utazó műtárgykísérő kurír helyett az un. 'virtuális' kurír alkalmazásával.

Az implementáció érdekében a 2023. júniusi munkacsoportülésen a regisztrátor osztályvezető vezetésével szállítmányozási al-munkacsoportot alakítottunk. E csoport feladatául a szállítmányozás fenntarthatóbb módozatainak – a műtárgymozgással járó kockázatok egyidejű csökkentésével járó – feltérképezését tűztük ki célul.

E két példával csak érzékeltetni kívánjuk az átgondolt intézkedések rendszerét, mellyel Szépművészeti Múzeum olyan útra lépett, ahonnan nem tudunk és valójában nem is kívánunk visszafordulni. Meggyőződésünk, hogy a fenntartható telet most egy fenntartható nyárnak, a nyarat pedig hosszú-hosszú racionálisan és biztonságosan működő évtizedeknek kell követnie.

Arra, hogy ezek a célkitűzések nem tiszavirág életűek lesznek, az ICOM (International Council of Museums, Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) új múzeumdefiníciója is garanciát jelent. A nemzetközi múzeumi szervezet 2022-es prágai Közgyűlésén elfogadott definíció (mely ugyan kötelező erővel nem bír, de mind a nemzeti jogszabályokban, mind a nemzetközi egyezményekben vagy ajánlásokban előbb-utóbb nyomot hagy) ugyanis kimondja, hogy a múzeumoknak fenntartható intézményként kell működniük (Sári, 2022).

Muzeális intézményeink valóban kulcsszerepet játszanak a fenntartható fejlődésben, a társadalomban betöltött szerepüknek csak ekként tudnak méltóképpen és hatékonyan eleget tenni.

Harmadik szakasz: A Fenntarthatósági Tervtől a társadalmi szerepvállalásig

Működésünk fenntarthatósági vetületét belső intézményi dokumentumként – a szándékainknak megfelelően – kiválóan leképezi a fent ismertetett Fenntarthatósági Terv.

Elkötelezettségünket terveink szerint a jövőben a nyilvánosság felé több szinten is kommunikálni fogjuk: a hazai és nemzetközi együttműködések keretében történő szerepvállalással, Fenntarthatósági Stratégia megfogalmazásával, illetve közzétételével. Fontosnak tartjuk, hogy mindezen dokumentumok és kezdeményezések abból az alapból táplálkozzanak, melyet kemény munkával, a munkatársainkkal közösen határoztunk meg, a témáról való globális tudásnak a saját intézményünk adottságaira, a múzeum saját céljaira történő kivetítésével.

Az alábbiakban két olyan kiválasztott példával szeretnénk ezt a szemléletet érzékeltetni, melyek mások számára is inspirációs forrásként szolgálhatnak.

Nagy nemzetközi visszhangot keltő jó példa a madridi Prado Múzeum és a World Wildlife Fund (Világ Természeti Alap, WWF) közös, a klímaváltozás hatásait drámaian bemutató „+1,5°C Lo Cambia Todo” (1.5 °C mindent megváltoztat) elnevezésű projektje. E figyelemfelhívó kampány keretében a Prado Múzeum négy mesterművét mutatják be eredeti formában – s mellettük ugyanazokat a jeleneteket elképzelve az emelkedő tengerszint, a szárazság és a klímamenekültek korában. Széleskörű kommunikációs kampány keretében e sokkoló képeket Madrid szívében, óriásplakátokon is bemutatták, és százezrekhez közvetítették a figyelemfelhívó, fontos üzenetet (WWF, 2019).

A világ nagy múzeumaiban számos olyan kezdeményezést láthatunk, melyek a sokszor igen nagy költségigénnyel és energiafelhasználással járó időszakos kiállítások megvalósításával járó károsanyag kibocsátást kívánják számszerűsíteni. Több kalkulátor-program áll rendelkezésre, ilyenek többek között a Gallery Climate Coalition, a Julie’s Bicycle vagy a Design Museum széndioxid-kibocsátás-mérő alkalmazása. Guillaume Désanges, a párizsi Palais de Tokyo igazgatója a Le Monde hasábjain 2023 augusztusában azt nyilatkozta, hogy az intézmény széndioxid kibocsátását 2030-ig 42%-kal, a kiállítási hulladék mértékét pedig 2024-ig 50%-kal fogja csökkenteni (Lequeux, 2023). A Szépművészeti Múzeum egy közeljövőben kiválasztandó pilóta-projekten fogja megmérni egy adott kiállítás károsanyag-kibocsátását.

A nemzetközi múzeumi közösség a fenntarthatóság élvonalában

Mára a világ valamennyi múzeumi szervezete komoly munkát végez a múzeumi fenntarthatóság érdekében. A korábban már idézett, a világ vezető múzeumigazgatóit tömörítő, 1992-ben alakult, informálisan működő Bizot Csoport is bő két évtizede, fokozódó intenzitással foglalkozik a 'zöld múzeum' kérdéskörével.

2023 tavaszán a Bizot Csoport egy speciális, különböző szakértelemmel rendelkező múzeumi szakértőkből álló munkacsoportja górcső alá vette a 2014. évi Bizot 'Zöld Jegy-

zökönnyvet' azzal a céllal, hogy szűk tíz év elteltével az azóta felhalmozott új tudást beleépítsék a dokumentumba, illetve jógyakorlatok ismertetésével elősegítsék implementációt.

A szakértői csoport munkájának az eredménye még friss és egyelőre nem publikált, de nemzetközi konferencián (International Exhibition Organizers Group, San Francisco, 2023) elhangzott előadásokból már megismerhette a múzeumi közösség az új irányelveket, melyek közül néhányat – általános érvényük és előremutató szellemiségük miatt – szeretnénk itt kiemelni:

- A múzeumoknak oly módon kell a hosszútávú állományvédelemről gondoskodniuk, hogy az környezetileg fenntartható legyen: ehhez proaktív és stratégiai közreműködés szükséges a múzeumi szervezet minden szintjén.
- Minden döntéshozatal során a zöld megoldások élvezzenek prioritást ('Greener practice first').

A múzeumoknak meg kell találniuk azokat az eszközöket és stratégiákat, amelyek leginkább megfelelnek a gyűjteményük sajátosságainak.

Ennek érdekében az alábbi feladatok határozhatók meg:

- A környezeti szttenderdek adott műtárgyra vagy műtárgycsoportra legyenek kialakítva. Ezen elv szerint, megfelelő eszközparkkal, preventív módon kell kijelölni azokat az érzékeny tárgyakat, melyeket aztán elkülönítve (pl. külön tárlóban vagy boxban), speciálisan kezelendők ahelyett, hogy az egész gyűjtemény hőmérsékleti és páratartalmi mutatóit erre az egy (tipikusan a legérzékenyebb) tárgyra szabnánk. Mindehhez pedig a kockázatelemzés módszerét kell alkalmazni: a korábbi módszer, melynek értelmében az intézmények a kisösszegű károk mindenáron történő elkerülése érdekében hatalmas költséggel és környezeti hatással járó beruházásokat eszközöltek – fenntarthatósági mércével mérve – többé már nem tekinthető adekvátnak.
- Az energiaigényes légtechnikai megoldások helyett, a passzív eszközök, az egyszerű technológia alkalmazása javasolt;
- Minden téren a természetes és fenntartható megoldásokat kell felderíteni és alkalmazni;
- Legyen célunk az épület ökológiai lábnyomának minimumra csökkentése;
- Meg kell oldani a hulladék minimalizálását és újrahasznosítását mindenhol, ahol csak lehetséges.

A szállítmányozás vonatkozásában a múzeumoknak kölcsönösségi alapon, a minél 'zöldebb megoldás'-t ajánlott választani. Ezért számításba kell venni a közúti, illetve légi úton történő szállítmányozás mellett a vonaton, illetve a vízi úton történő szállítmányozás lehetőségeit is. Bár a vízi úton történő szállítás ellen szól, hogy hosszú a menetidő, illetve az út számos biztonsági kockázatot rejt magában, főként a tengerentúli intézmények már alkalmazzák ezt a megoldást. Országunk földrajzi elhelyezkedésére tekintettel érdekesebb lenne az Európa nagy folyóin történő hajóztatás lehetőségét megvizsgálni. A műtárgyak

vonaton történő szállítmányozása egyelőre ismeretlen terület, de mindenképpen érdekesnek tűnik arra, hogy feltérképezzük a benne rejlő lehetőségeket. A fentieket kiegészíti a kurír teljes mellőzésével megvalósuló szállítmányozás, illetve az, hogy a virtuális kurír alkalmazása kerüljön be a gyakorlatba, mint 'zöldebb megoldás'. Látva a világ múzeumaibanak gyakorlatát, hosszú út áll még előttünk a Bizot Csoport által kijelölt célok eléréséig, és az is világos, hogy globálisan kell majd kezelni a problémát.

A múzeumi világ régóta várja a frissített Bizot 'Zöld Jegyzőkönyv'-ben megfogalmazott gondolatok kimondását. A dokumentum nagyívű, progresszív és praktikus. Az utóbbi évtized gazdag szakirodalma és tudományos vizsgálatai támasztják alá, hogy a gyűjtemények valójában sokkal szélesebb határértékeket tolerálnak, mint azt eredetileg gondoltuk.

Górcső alatt az időszak kiállítások fenntarthatósága

Ahogy azt már korábban említettük, a Szépművészeti Múzeum energiamegtakarítási és a fenntarthatósági tervének kidolgozása során kiemelten fontos szerepet kaptak az időszak kiállításokhoz kapcsolódó bejövő, illetve kimenő kölcsönzések.

Az időszak kiállítások fenntarthatóságnak kérdése korántsem újkeletű téma. Jó példa erre a 2011-ben az Amgueddfa Cymru (Walesi Nemzeti Múzeum) segítségével lefolytatott „The carbon footprint of museum loans” c. pilot projekt (Lambert & Henderson, 2011), mely egy kifejezetten múzeumi kölcsönzési tevékenységre kifejlesztett karbonlábnyom mérő módszert mutat be. A tanulmány ismertet továbbá egy, a műtárgykölcsönzések környezeti hatásaira vonatkozó teljesítmény indikátort, mellyel arra szeretnék ösztönözni a múzeumokat, hogy egyensúlyt teremtsenek környezetvédelem iránti felelősségük, illetve a gyűjtemények mobilitása és a gyűjteményeik hozzáférhetővé tétele iránti, egyre növekvő igény között.

Ugyancsak jó példa a The American Institute for Conservation of Artistic and Historic Works (AIC) és a bostoni Museum of Fine Arts közös, 2013-as projektje, melynek során az intézmény kölcsönzési tevékenységét vizsgálták, mind a bejövő, mind a kimenő kölcsönzések tekintetében (Filley et al., 2013). A projekt során életciklus-értékelést (life cycle assessment) alkalmaztak, mely egy nemzetközileg szabványosított modellező módszer, amelyet általában egy termék vagy folyamat környezeti és egészségügyi hatásainak számszerű felmérésére használnak. Nem meglepő módon, a tanulmány egyik eredménye, hogy az egy műtárgyas egyéni szállítások karbonlábnyoma a legjelentősebb a kimenő kölcsönzési típusok tekintetében, így ez a gyakorlat semmilyen szempontból nem fenntartható.

A Szépművészeti Múzeum természetesen továbbra is fő küldetésének tekinti a nemzetközi és magyar művészet minél szélesebb körű bemutatását a látogatók számára, illetve éves szinten jelentős mennyiségű kimenő kölcsönzést bonyolít le, így az energiamegtakarítási és a fenntarthatósági terv kidolgozása és implementálása során számos olyan intézkedést hoztunk, melyek a bejövő, valamint kimenő kölcsönzések fenntartható lebonyolítását szolgálják.

Klimatikus viszonyok a kiállítóterben

A Szépművészeti Múzeumban jelenleg 5 állandó kiállítás, 3 csarnok, illetve 3 időszakos kiállító tér található, melyekben sok esetben párhuzamosan futnak a különböző tárlatok. Az állandó kiállítási terekben, illetve a csarnokokban a korábban is említett, a Bizot Csoport 'Zöld Jegyzőkönyvében' javasolt tartományok lettek az irányadók, (40–60% relatív páratartalom, 16–25°C hőmérséklet (24 órán belül +/- 5%, illetve +/- 4 °C ingadozással), melyeket ciklikus fűtéssel tartunk fenn, így a klíma csak akkor kapcsol be, amikor a hőmérséklet vagy a páratartalom eléri valamelyik értékhatárt.

Természetesen az időszakos kiállításainkban is az állandó kiállításainkban bevezetett klimatikus viszonyokat szeretnénk alkalmazni, de az időszakos tárlatok esetében eleget kell tennünk a kölcsönadók által támasztott igényeknek. Tapasztalataink szerint sajnos hiába hivatkozunk az olyan nagy nemzetközi szervezetek iránymutatásaira, mint az ICOM vagy a Bizot Csoport, a külföldi kölcsönadók többsége, a műtárgyak érzékenységeire hivatkozva, továbbra is a korábban nemzetközileg elfogadott paramétereket preferálja (45–55% relatív páratartalom, 18–22°C hőmérséklet).

A probléma természetesen nem csak nálunk van jelen: az Európai Regisztrátor Csoport (European Registrars Group) 2023. márciusi online megbeszélésén a kérdés kiemelt téma volt és az egyes országok képviselői is hasonló tapasztalatokról számoltak be. Természetesen szem előtt tartva, hogy bizonyos, érzékenyebb műtárgyak kiállításán való szerepeltetéséhez szigorúbb előírások tartoznak, reményeink szerint, miután már megfelelő mennyiségű adat áll rendelkezésünkre, tudjuk majd évszakokra lebontva specifikálni ezt a viszonylag tág klimatikus tartományt, és így talán a kölcsönadóink is elfogadóbbak lesznek.

A kimenő kölcsönzések tekintetében, az intézkedés bevezetése óta minden egyes esetben megvizsgáljuk a kölcsönözni kívánt műtárgyak valódi igényeit a klimatikus viszonyok tekintetében és ahol lehetséges, ott a Bizot Csoport által javasolt tartományok kerülnek rögzítésre a műtárgykölcsönzési szerződésben.

Műtárgy szállítmányozás

A műtárgyak szállítmányozás esetében most még inkább előtérbe került a gyűjtőfuvarok alkalmazása, hiszen nem csak környezetvédelmi, de anyagi szempontból is jóval fenntarthatóbb az egyéni szállítmányoknál. A tendencia itt abszolút pozitív: a 2022. október 28 - 2023. február 19. között megrendezett El Greco c. kiállításunk esetében, ahol 48 nemzetközi és magyar kölcsönadó 57 műtárgya került kiállításra, 12 szállítmányban érkeztek a műtárgyak. Az indok, amiért esetenként a kölcsönadók nem fogadják el műtárgyak gyűjtőfuvarban történő szállítását, az a szállítmány magas értékhatára, mely esetben a szállítmány biztonsági vagy fegyveres kíséretét szoktuk javasolni, amely során egy külsős biztonsági cég, vagy a múzeum a biztonsági személyzete kíséri a műtárgyszállító járművet személyautóval. Bár ez a típusú kíséret arányaiban magas költségekkel jár, ez még mindig egy zöldebb és költséghatékonyabb opció, mint egy külön szállítmány. További problémaként szokott még felmerülni, hogy az egyes kölcsönadók műtárgykísérő szakember, azaz kurír jelenlétéhez kötik a gyűjtőfuvar engedélyezését és előfordul, hogy ez ugyanazt a szállítmányt érinti: ilyenkor elsősorban természetesen megpróbálunk kompromisszumra

jutni a kurír személyét illetően, vagy végső esetben felajánljuk a kísérő autót biztosítását, mely esetben a kurír/kurírok nem a műtárgyszállító járművön utaznak, hanem személyautón ülve követik a szállítmányt.

A gyűjtőfuvarok mellett a kimenő és bejövő, valamint a cserekölcsonök szállításának kombinálásával is igyekszünk fenntarthatóbbá tenni a műtárgyak szállítványozását. Az ilyen típusú kombinált fuvarok mindkét fél számára kedvező megoldás jelentenek, hiszen ilyen esetekben a költségek megosztásra kerülnek a múzeumok között. A Hantai, Klee és más absztrakciók c. kiállításunk (2022. december 7. – 2023. április 16.) párizsi anyagának szállítványozása is ilyen módon lett kivitelezve, a kiállítás belföldi kölcsönzései esetében pedig a Szépművészeti Múzeum saját műtárgyszállító autójával szállítottuk a műtárgyakat, jelentősen csökkentve ezzel a kiállítás költségeit.

A múzeumunktól kölcsönzött műtárgyainkat illetően eddig is támogattuk azok a gyűjtőfuvarban történő szállítását, de most még inkább előnyben részesítjük a szállítás ilyen módon történő kivitelezését. Amennyiben biztonsági vagy állományvédelmi szempontból aggodalmak merülnek fel a gyűjtőszállítmánnyal kapcsolatban, előzetes kockázatelemzés elvégzésével, illetve a kölcsönadóval, valamint a szállítványozóval együttműködve, a lehetséges kockázatok csökkentésével igyekszünk együttműködni a kombinált szállítás megvalósításában.

Csomagolás

Csomagolás tekintetében a Szépművészeti Múzeum már régóta elkötelezett a csomagoló anyagok újrahasznosítását illetően, viszont 2023-ban egyre nagyon figyelmet kap a múzeum meglévő ládaállományának használata. A 2023 áprilisában megnyílt Csontváry 170 c. kiállítás esetében csakis az 5 nagyméretű műtárgy esetében béreltünk ládát, a többi műtárgy szállítását a rendelkezésünkre álló saját ládák felhasználásával, illetve a kollégák által készített, a restaurátorok által is jóváhagyott, duplafalú hullámkarton ládák alkalmazásával oldottuk meg.

A kimenő kölcsönzéseket illetően a műtárgykölcsönzési szerződéseinkben eddig is feltételként szerepelt, hogy lehetőség szerint a műtárgyak visszaszállításakor ugyanazt a csomagolóanyagot kell használni, mint amibe a műtárgyak érkezéskor be voltak csomagolva. Továbbá, ahogy a bejövő kölcsönzések esetében, a kimenő kölcsönök tekintetében is egyre többször ajánljuk fel a saját ládáink használatát a kölcsönvevőknek, illetve a gyűjtőládák használatát is szélesebb körben engedélyezzük.

Felelősségvállalás

A felelősségvállalás kérdése leginkább pénzügyi fenntarthatóság szempontjából fontos, mely területen a múzeum egyfajta a lépcsőzetes stratégiát követ, melynek során számunkra legköltséghatékonyabb opciótól haladunk a legkevésbé kedvező felé. Elsőként arra szoktuk kérni a kölcsönadóinkat, hogy a műtárgyaik biztosítását illetően fogadják el a magyar kiállítási garanciát: ilyenkor az államháztartásért felelős miniszter a kultúráért felelős miniszter javaslatára a kiállítási tárgyakban bekövetkezett károk megtérítéséért az állam nevében közvetlen és önálló kötelezettséget vállal a kölcsönadó irányába olyan

kiállítások esetén, amelyek megrendezéséhez kiemelkedő kulturális érdek fűződik. A magyar kiállítási garancia egy igen széles spektrumú felelősségvállalási forma, mely kiterjed valamennyi káreseményre (így különösen földrengés, árvíz, tűzvész, szállítás ideje alatt bekövetkező háborús cselekmények, terrorizmus, sztrájk, lopás, elveszés), kivéve azokat a károkat, amelyek

- a) a kölcsönadó vagy annak alkalmazottjai, illetve megbízottjai szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása,
- b) a kiállítási tárgyak tulajdonságaiból fakadó természetes amortizáció, vagy
- c) a kölcsönadó jóváhagyásával történő restaurálás
- d) eredményeképpen keletkeztek. (2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról, 2011)

A Szépművészeti Múzeum elsősorban a műtárgyak ilyen módon történő biztosítását preferálja, így a 2022-es évben összesen 64 állami garancia kérelmet nyújtott be az intézmény, 249 műtárgyra vonatkozóan. Ez azt is mutatja, hogy mind a külföldi, mind a magyar kölcsönadók pozitívan állnak műtárgyaik ilyen módon történő biztosításához, de sajnos megfigyelhető egy negatív tendencia is: az utóbbi években megrendezett, számos külföldi kölcsönt felvonultató kiállításaink kapcsán egyre több kölcsönadó kérte, hogy ún. kiegészítő kereskedelmi biztosítás vásárlásával fedezzük a magyar kiállítási garancia fent felsorolt 3 kivétele közül az első kivétel (a kölcsönadó vagy annak alkalmazottjai, illetve megbízottjai szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása) lefedését. Legtöbbször indokolatlannak tűnik a kérés, hiszen általában a kiállítási projektek minden résztvevője (a kölcsönadó, a kölcsönvevő, valamint a szállítmányozók) professzionális és magasan képzett személyzettel rendelkezik, így igen alacsony az olyan sérülés vagy kár bekövetkezésének esélye, mely szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartásából fakad. Természetesen költséghatékonysági szempontból még mindig elfogadhatóbb a kiegészítő biztosítás vásárlása, így második lépésként ezt az opciót szoktuk felajánlani a kölcsönadóinknak.

Amennyiben a kölcsönadó valamilyen okból mégis a szögtől – szögig terjedő kereskedelmi biztosítás (a kölcsönzés teljes időtartamára kiterjedő biztosítás, mely akkor kezdődik, amikor a műtárgyat „leakasztják” a helyéről és addig tart, ameddig vissza nem kerül oda) mellett dönt, úgy harmadik lehetőségként a saját szerződéses brókerünk által nyújtott biztosítást szoktuk ajánlani partnereinknek és csak abban az esetben folyamodunk a partner által kikötött biztosító céghez, amennyiben a kölcsönadó ragaszkodik ahhoz.

A kimenő kölcsönzések esetében is hasonló szisztéma szerint járunk el: eddig is és továbbra is előnyben részesítjük a kölcsönadó országa által nyújtott állami garanciákat, de tekintve, hogy az egyes országok garanciái eltérő feltételek biztosítanak (így például az Olaszország által nyújtott garancia csak Olaszország határain belül érvényes) indokolt esetben mi is az egyes kivételek kereskedelmi biztosítással történő lefedését szoktuk kérni. Amennyiben a lefedetlen kockázatok tekintetében a konstrukciót még így sem tartjuk megfelelőnek, a következő lépésben megvizsgáljuk a kölcsönvevő biztosítója által ajánlott feltételeket, illetve a saját szerződéses brókerünk által nyújtott biztosítás alkalmazását kérjük.

Kurírkíséret

Magas számú külföldi kölcsönzés esetén a műtárgyat kísérő kurír utazásához, szálláshoz, illetve napidíjához kapcsolódó költségek jelentős részét teszik ki az időszak kiállítások költségvetésének. A téma természetesen nem csak pénzügyi, hanem környezetvédelmi (a kurírok utazásához tartozó karbon lábnyom), illetve munkaerő fenntarthatósági szempontból is fontos, tekintve, hogy a kollégák számos munkaórát fektetnek ezeknek az utaknak az előkészítésébe.

A műtárgykísérő kurír témaköre már a pandémia alatt is sok figyelmet kapott, hiszen az egyes országok beutazásra vonatkozó korlátozásai miatt egy időre szinte teljesen lehetetlenné vált a kollégák utazása. A műtárgyak intézmények közötti mozgása ettől függetlenül folytatódott tovább, így került előtérbe a virtuális kurír intézménye, mely a műtárgyak szállítmányozásának, csomagolásának és installációjának felügyeletét digitális technológiák, például nyomkövető rendszerek és videostreaming szolgáltatások segítségével oldja meg. A múzeumi világban a gyakorlatban szinte hetek alatt a műtárgyak virtuális felügyelete lett az új norma és hamarosan több útmutató is született a témában: a UK Registrars Group Guidance notes: The Virtual Courier (UK and Europe) c. rövid összegzése definiálja a különböző típusú kurírok fogalmát, illetve lépésről lépésre leírja a folyamatot (UK Registrars Group, n.d.), az ARCS (Association of Registrars and Collections Specialists) által készített anyag pedig kiválóan összefoglalja a virtuális kurír felügyelethez szükséges technikai feltételeket és eszközöket, kiegészítve egy útmutatóval, Courier Decision Tool címmel, mely előzetes kockázat elemzés használatával segít felmérni, hogy mely esetekben milyen típusú kurír kíséret szükséges (Association of Registrars and Collection Specialists, n.d.).

Több intézmény számára azóta is a virtuális kurír kíséret a norma; fizikai kurírt pedig csak kifejezetten indokolt esetben küldenek. Kiváló példa erre az Art Institute of Chicago, akik virtuális kurír szabályzatukban részletesen leírják, hogy miként zajlik az online felügyelet folyamata, a csomagolástól egészen az installálásig, részletes check listával segítve a közreműködők munkáját (Art Institute of Chicago, n.d.).

A Szépművészeti Múzeum is korán adaptálta a virtuális felügyelet módszerét, így például a 2021. október 29. – 2022. február 13 között megrendezett Cézanne-tól Malevicsig. Árkádiától az absztrakcióig. c. kiállításunk során számos kölcsönzés esetében bonyolítottuk ilyen módon a műtárgyak szállítását, illetve installálását. Sajnos a 2022-ben megrendezett, nagyszámú külföldi kölcsönt felvonultató kiállításaink esetében (Menny és pokol között. Hieronymus Bosch rejtélyes világa (2022. április 9 - 2022. július 17), Henri Matisse – A gondolatok színe (2022. június 30 - 2022. november 1.), El Greco (2022. október 28 - 2023. február 19.)), bár továbbra is ajánlottuk az online kurír felügyelet lehetőségét, a kölcsönadóink többsége mégis inkább a fizikai kurír küldése mellett döntött.

A virtuális kurír felügyeleten kívül is alkalmaz a múzeum egyéb fenntartható módszereket is, így rendszeresen sikerül a kölcsönadókkal a közös kurír felügyeletben (shared on-site courier) megállapodnunk, illetve ritkán, de az is előfordul, hogy a kölcsönadó semmilyen felügyeletet nem igényel, csupán az állapotfelmérő dokumentáció, illetve az installálásról készült fotók utólagos megküldését kéri.

Természetesen a kimenő kölcsönzések esetén is alkalmazzuk az alternatív kurír felügyelet módszereit: a pandémia alatt és azóta is, kollégáink számos alkalommal felügyeltek online a műtárgyaink szállítmányozását, illetve installációját, illetve rendszeresen vállalják a kollégák más intézmény műtárgyainak felügyeletét.

A felsorolt példák jól mutatják, hogy a kölcsönzések tekintetében valójában kis változtatásokkal is nagy dolgokat lehet elérni a fenntarthatóság terén. A pandémiát, illetve az energiaválságot követően egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy változásra van szükség, de a változástól, a megszokott gyakorlattól való eltérés sokakat aggodalommal tölt el. Tapasztalataink szerint ezek az aggályok a megfelelő, előzetes kockázatelemzéssel, valamint az egyértelmű és nyílt kommunikáció segítségével orvosolhatók: a reális kockázatok ismeretében minimálisra tudjuk csökkenteni azokat, illetve amennyiben a folyamatban részt vevő minden fél pontosan tisztában van a feladatával és minden szükséges információt előzetesen megosztanak a felek egymással, a műtárgyak ugyanolyan biztonsággal fognak eljutni és szerepelni más intézmények kiállításain, ahogy eddig is.

Összegzés

A múzeumok és fenntarthatóság témában bőséges forrásanyag áll rendelkezésre, újabb és újabb trendek, módszerek, kiadványok látnak napvilágot.

Ebben az információ-dömpingben stabil alapot a Szépművészeti Múzeum számára az adott, hogy a valós intézményi adottságokból és lehetőségekből indultunk ki, az intézkedés hatásán alapuló, mérhető vállalkozásokat tettünk és implementáltuk azokat.

A keretrendszer, melyet felállítottunk a magunk számára, az operatív szinttől a stratégiai szintig terjed, cselekvéseink spektrumát pedig fokozatosan tágítjuk a környezeti, társadalmi és pénzügyi fenntarthatóság irányába is.

A kommunikációra, az információk sokszor időigényes terjesztésére nem sajnáljuk az időt. A Szépművészeti Múzeumban mindig és mindenki részt vehetett és részt is vesz ebben a folyamatban, mert mindenki érdekelt.

E néhány alapvetés a záloga intézményünkben annak, hogy a Szépművészeti Múzeum Fenntarthatósági Terve nem egy asztalfiókban pihenő porosodó dokumentum, hanem a napi munkatervezések alapját képező, élő, folyamatosan bővülő iránymutatás.

Irodalomjegyzék

1438/2022. (IX. 9.) Korm. határozat a központi költségvetési szervek földgáz-beszerzésével összefüggő további kötelezettségvállalásairól (2022)

2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról (2011)

353/2022. (IX. 19.) Korm. rendelet egyes intézmények veszélyhelyzeti működéséről (2022)

AICCM (n.d.). *Environmental Guidelines*. <https://aiccm.org.au/conservation/environmental-guidelines/#>
Letöltés dátuma: 2023.08.31.

Art Institute Chicago (n.d). *Loans*. <https://www.artic.edu/collection-information/loans> Letöltés dátuma: 2023. június 6.

Association of Registrars and Collection Specialists (n.d). *Courier Decision Tool*. https://www.arcsinfo.org/content/documents/arcs_couriertree_full_d8.pdf Letöltés dátuma: 2023. június 6.

CIMAM (2014). *Bizot Green Protocol*. cimam.org/sustainability-and-ecology-museum-practice/bizot-green-protocol/

ENSZ (2015). *Agenda 2030*. Ensz.kormany.hu

Filley G, Sanchez S, & Eckelman M. (2013). *Life Cycle Assessment of Museum Loans and Exhibitions*. Sustainability Tools in Cultural Heritage. <https://stich.culturalheritage.org/life-cycle-assessment-of-museum-loans-and-exhibitions/> Letöltés dátuma: 2023. június 6.

ICOM – CC (2014). *Environmental Guidelines ICOM-CC and IIC Declaration* ICOM-CC | Environmental Guidelines ICOM-CC and IIC Declaration.

Lambert, S. & Henderson, J. (2011). The carbon footprint of museum loans: a pilot study at Amgueddfa Cymru – National Museum Wales. *Museum Management and Curatorship*, 26 (39), 209-235, DOI: 10.1080/09647775.2011.568169)

Lequeux, E. (2023. augusztus). Les musées français font leur mue écologique. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/culture/article/2023/08/02/les-musees-francais-font-leur-mue-ecolo_6184152_3246.html

Sári, Zs. (2022. szeptember 5.). AZ ICOM ÚJ MÚZEUM DEFINÍCIÓJA - TÖBB EZER MÚZEUM, TÖBB MINT SZÁZ ORSZÁG, EGY DEFINÍCIÓ. ICOM Hungary. *Magyar Múzeumok. A Pulszky Társaság- Magyar Múzeumi Egyesület online magazinja*. <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/az-icom-uj-muzeum-definicioja-tobb-ezer-muzeum-tobb-mint-szaz-orszag-egy-definicio>

UK Registrars Group (n.d.). *Virtual-Courier-Guidance*. <https://www.ukregistrarsgroup.org/wp-content/uploads/2020/06/UKRG-Virtual-Courier-Guidance.pdf> Letöltés dátuma: 2023. június 6.

Szép művészeti Múzeum (2022. szeptember 23.). *Intézményi dokumentáció*. Iktatószám: SZM/847 - 1/2022/402.

WWF (2019. december 4.). *WWF and the Prado Museum join forces*. <https://updates.panda.org/wwf-and-the-prado-museum-join-forces>.